

ЗІРКА І СМЕРТЬ ЛЕОНІДА МАРКОВИЧА ВЕНГЕРОВА

В історії інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка було багато талановитих викладачів, відомих вчених і педагогів. У цій когорті особливе місце належить доктору філологічних наук, професору Леоніду Марковичу Венгеру.

У 60-70-х роках минулого століття в тодішньому Житомирському педагогічному інституті не було особистості яскравішої і потужнішої. Науковий доробок професора Венгерова відзначається особливою вагою і значимістю, а його посібники із зарубіжної літератури і досі користуються попитом студентів-філологів вищих навчальних закладів України. Але марно шукати прізвище Венгерова у наукових і літературознавчих довідниках, надрукованих після 1975 року. За офіційною версією, «факты (??? – В.Ш.) аморального поведіння проф. Венгерова Л.М. по отношению к некоторым студентам института» призвели до трагедії...

Професора Венгерова важко оцінити однозначно. В основі цієї публікації лежать мої власні спогади, а також відкрита під час роботи над статтею нова інформація про життя і наукову діяльність відомого літературознавця. На жаль, залишилося мало людей, які могли б допомогти відтворити портрет Венгерова, але замовчувати його наукові праці і літературознавчі здобутки – значить відступати від правди. Як науковець, як талановитий дослідник літератури Леонід Маркович Венгерів достойний нашої пам'яті, а як людина – вартий нашого співчуття...

Зовні він абсолютно не був схожий на професора: продовгувате обличчя, вузький лоб, невеличкі вуса... Високий, не по роках стрункий і рухливий, він завжди приковував до себе особливу увагу. Ще задовго до вступу в інститут чув про нього від студентів філологічного факультету, які щороку

Портрет

приїздили в мою рідну школу на педагогічну практику.

Вперше я побачив легендарного професора 1 вересня 1972 року на посвяті у студенти Житомирського державного педінституту. Виступ Л.Венгерова був коротким, але насиченим. Він включав у себе дві основні тези. Перша стосувалася Житомирщини, з якою пов'язані життя і діяльність Лесі Українки, Володимира Короленка, Максима Рильського, Сергія Корольова, Віктора Косенка, англійського письменника Джозефа Конрада, французького романіста Оноре де Бальзака, польського письменника Юзефа Ігнація Крашевського, фельдмаршала Михайла Кутузова, географа Миколи Міклухо-Маклая... Я бачив, як перезирились між собою першокурсники, адже ніхто з нас тоді ще не знав, яким чином пов'язані з нашим краєм життя і творчість щонайменше трьох осіб (Кутузов, Міклухо-Маклай, Крашевський) із названого Венгеровим списку.

Друга теза адресувалася нам – вчорашнім абітурієнтам. Професор висловив сподівання, що першокурсники прийшли в педінститут не заради диплома про вищу освіту і «не заради хліба насущного, а за високим покликанням»...

Це було досить сміливо. Адже в ті часи сумніватись у тому, що радянська молодь іде до навчальних закладів лише за велінням серця і високим покликанням, не дозволялось нікому.

Жив Венгеров навіть за радянськими мірками скромно. Важко уявити собі, але відомий вчений не мав власного телефону. Щоб зв'язатись з ним, працівники деканату змушені були дзвонити сусідам, або відправляти на квартиру професора студентів із записками. Якось наприкінці другого семестру заступник декана філологічного факультету Михайло Олександрович Лецькін упіймав мене в коридорі:

– Прошу вас як старосту групи занести на квартиру професора Венгерова записку. У нього змінюється розклад екзаменів...

Прохання звучало як наказ. Я взяв записку, записав адресу, але йти самому до професора мені було якось боязно і ніяково. Допоміг однокурсник Микола Ягупа, з яким ми жили в одній кімнаті гуртожитку. Микола погодився разом зі мною навідатись до професора.

Венгеров запросив нас до квартири і лише після цього прочитав записку заступника декана. Ми зайшли у велику кімнату, де стояв стіл, декілька стільців, решту місця в кімнаті займали книги. Багато

книг. Думаю, кілька тисяч. Це, мабуть, найбільша приватна бібліотека, яку мені доводилось бачити. Серед книг одразу кидався в очі живописний портрет власника квартири: художник зобразив Л.Венгерова за письмовим столом.

Крізь прочинені двері сусідньої кімнати було видне залізне ліжко, по-армійськи застелене синьою ковдрою. Професор прибрав зі столу якісь дрібні речі й пігулки, вибачився за племінника, який не дотримується порядку, і запросив нас сісти... Потім дістав звідкись коробку шоколадних цукерок і запропонував чай. Від чаю ми відмовились.

– На якому курсі навчаються молоді люди? – професор іронічно примружився.

– На першому...

– Що цікавого було у вашому житті за цей час?

– Нічого особливого...

Раптом я пригадав, що під час зимових канікул подорожував по Валдаю, побував в Новгороді, Невелі, Вишньому Волочку, відвідав Пушкінські місця, в Торжку поклав квіти на могилу Анни Керн, яка надихнула О.Пушкіна на знаменитий вірш «Я помню чудное мгновенье»...

Л.Венгеров скептично всміхнувся:

– Мій вчитель (він назвав якесь прізвище, яке я, на жаль, не запам'ятав) давно довів, що цю поезію Пушкін присвятив не Керн і навіть не жінці...

– А що вас особисто приваблює в літературі?..

Ми невпевнено почали нести щось про внутрішній світ людини, про емоції...

Л.Вергеров нервово барабанив пальцями по столу.

– Справжнього філолога в літературі цікавить лише два питання: «чому?» і «як?».

Найважливіше знати, чому відбувались в літературі ті, чи інші процеси, чому з'явилися ті, чи інші письменники, ті, чи інші художні твори... Не менш цікаво і важливо розуміти, як письменники бачать світ, як відтворюють його в словесних образах...

Професор підвівся. Ми зрозуміли, що він нами розчарований і що наша аудієнція закінчена...

...На своїх заняттях професор Л.Венгеров, дійсно, найбільше зосереджувався на питаннях – «чому?» і «як?». Але, на щастя, ними

ніколи не обмежувався.

В аудиторію він заходив одразу після дзвінка, не дозволяючи собі найменшого запізнення.

Лекції читав, не користуючись жодними записами чи шпаргалками. Лише коли було потрібно назвати дати життя і смерті письменника, діставав з кишені мініатюрний записничок. Цитати подавав напам'ять, використовуючи мову оригіналу. Це стосувалося не лише українських чи російських літераторів, а й німецьких, англійських та французьких авторів.

Як тільки дзвінок повідомляв про закінчення пари, Л.Венгеров обривав розповідь, але наступну лекцію розпочинав саме з тієї фрази, якою закінчив попереднє заняття.

За своє життя мені довелося бачити і чути багатьох кращих вітчизняних та зарубіжних методистів і ораторів, але ніхто не справляв на мене такого яскравого враження, як професор Л.Венгеров. Він володів талантом «густо говорити», любив конкретику, ненавидів пустослів'я. У нього була власна манера ведення практичних занять і читання лекцій: строгий науковий виклад проблем із застосуванням великої кількості літературознавчих термінів і яскрава, емоційна подача художнього матеріалу. Причому, використовуючи точний науковий підхід до вирішення літературних проблем, піднімаючись до вершин літературознавчої думки, Л.Венгеров, як ніхто, умів залишатися зрозумілим і доступним. Коли ж необхідно було ілюструвати літературний твір, сімдесятилітній професор поведив себе як блискучий різноплановий актор, а лекція перетворювалась на дивовижний спектакль, після якого хотілося гаряче аплодувати.

Якось на заняття до нього, мабуть, з якоюсь черговою перевіркою зайшов невідомий нам сивий чоловік. Л.Венгеров представив його як доктора філологічних наук, професора Київського педінституту Івана Трохимовича Крука. Лекція була присвячена творчості Ярослава Гашека. Л.Венгеров, як завжди, був досконалим. Дехто із студентів заслухався так, що забув вести конспект. Професор перейшов до аналізу природи комічного в творчості Я.Гашека, до специфіки побудови діалогів у романі «Пригоди бравого вояка Швейка» і став цитувати текст твору. Ми перестали писати, ледве стримуючи сміх. Ніхто не знав, чи можна сміятись на лекціях Л.Венгерова в присутності переавіряючого. Першим не витримав... професор І.Крук. Він засміявся так

голосно, що Л.Венгерову навіть стало незручно за нестриманість свого колеги. Але це розв'язало нам руки, точніше – роти. Наслідуючи кийвського гостя, ми всі вибухнули сміхом...

Професор Л.Венгеров на кожному своєму занятті умів знаходити дивовижні паралелі, будувати яскравий асоціативний ряд. Минуло більш як тридцять років, а пам'ять і досі міцно тримає в собі почуте тоді. Чого тільки варта лекція, присвячена творчості німецького письменника Генріха Манна і його роману «Вірнопідданий»! Нагадаю, герой роману відзначається паталогічним захопленням кайзером. Він давно втратив власну індивідуальність, більш за все на світі обожає свого правителя, наслідує його в усьому: в поведінці, одязі, манері говорити... В один із моментів свита кайзера проїжджає поруч з ним, герой падає на коліна і відчуває найвище щастя, коли карета, в якій їде сановна особа, забризкує його багнукою...

Можливо, цей епізод з роману Г.Манна не залишився б у моїй пам'яті, якби Л.Венгеров не посилив його власними спогадами. Він розповів, як Київська гімназія, в якій тоді навчався майбутній професор, приймала в себе імператора Миколу II. Від парадного входу до самої вулиці була простелена широка килимова доріжка, гімназисти вишикувались «живим коридором» і, коли з карети вийшов імператор з імператрицею, заспівали гімн «Боже, царя храни». Раптом директор гімназії, який носив чин статського радника (цивільного генерала), впав на коліна і зі словами: «Руку, ваше величство, подайте руку для лобызания», – почав повільно повзти назустріч імператорській родині. Микола II презирливо скривився і тихо промовив: «Встаньте... Встаньте... Как так можно, вы же генерал»...

З іменем професора Л.Венгерова у мене пов'язано декілька важливих відкриттів, які змінили моє ставлення до художньої літератури, допомогли згодом відшукати власний творчий стиль.

...На одному із практичних занять мова йшла про художній образ. Ми надзвичайно ретельно готувались до пари, тому одразу стали давати наукове визначення художнього образу: говорили про єдність емоційного і раціонального, конкретного і загального, згадали навіть, що художній образ – це те, що можна побачити внутрішнім зором... Л.Венгеров був вдоволений, а ми з нетерпінням чекали, що буде далі. Професор поставив перед нами несподіване завдання: напружити власний внутрішній зір і через

п'ять секунд описати словами побачений художній образ...

Завдання було, чесно кажучи, дивним, не всі його зрозуміли, тому ми, боячись помилитись, дружно мовчали. Професор почав дратуватись, але ніхто першим не хотів піднімати руки...

Л.Венгерова не випадково називали грозою студентів. У гніві він міг образити словом і жестом, я сам бачив, як він викинув за двері залікову книжку студентки, котра на екзамені «одружила» Евеліну Ганську не з Бальзаком, а з польським класиком Адамом Міцкевичем...

Отже, наше заняття проходило в кабінеті медичної підготовки, заставленому різноманітними муляжами, кістяками, банками із заспиртованими людськими органами... В кутку аудиторії, за правилами пожежної безпеки, стояв старий залізний вогнегасник... Роздратований професор схопив вогнегасник і поставив його на стіл. Ми вражено принишкли...

– Включайте внутрішній зір і опишіть сей предмет з допомогою художньої образності... Ви – перша! – Л.Венгеров показав пальцем на одну із студенток.

– Червоний... – почувалась невпевнена відповідь.

Професор скривився.

– Залізний...

– Циліндричний...

Ми боялися підняти очі. Відчували, що зараз станеться справжній вибух...

І раптом долинуло:

– Носатий...

А потім весело загуло:

– Самотній...

– Сумний...

– Зніжковілий...

Обличчя Л.Венгерова проясніло. У нас також з'явилися посмішки...

– Дійшло!..

Ця сцена і досі стоїть у мене перед очима, я люблю розповідати своїм студентам про протипожежне знаряддя як необхідну наочність до занять зі вступу до літературознавства, а метафоричний епітет «носатий вогнегасник» вважаю одним із перших вдалих у моїй творчій біографії...

Ще одне потрясіння відбулось на лекції, присвяченій творчості

французького поета Артюра Рембо. Розкриваючи основні ідейно-творчі принципи світового класика, Л.Венгеров часто звертався за прикладом до його віршів, спочатку читаючи оригінал французькою, згодом даючи переклад російською чи українською мовами. Говорячи про фоніку (звукову організацію) поезії Рембо, професор прочитав в оригіналі сонет про солдата, який заснув серед живописного луку. Читання було майстерним, лиш останній рядок інтонаційно вибився із загальної спокійної звукової партитури сонета.

Звичайно, змісту вірша не зрозумів ніхто. Венгеров попередив, що далі буде читати переклад російською мовою і попросив звернути особливу увагу на те, як вдало в останньому рядку перекладач Павло Антокольський відтворює алітерацію французького оригіналу. Л.Венгеров почав читати напам'ять... Ми принишкли, захоплено слухаючи про втомленого боєм солдата, який заснув серед буяння пахучих квітів і яскравих трав... Нарешті професор дійшов до трьох останніх рядків:

Не слышит запахов и глаз не поднимает,
И в локте согнутой рукою зажимает
Две **стр**рашные ды**рр**ры меж **рр**ёбер**р** на **гр**руд**и**...

У мене по спині побігли мурашки. Поруч хтось тихо зойкнув, одна із однокурниць на мить знепритомніла і добряче вдарилась головою об стіл...

Несподівана розв'язка вірша, майстерно підкреслений алітерацією контраст між яскравою красою природи і страхіттям людської смерті були вражаючими. Такого аналітично-емоційного аналізу творів ми не зустрічали ні в кого з викладачів...

Наукова і методична спадщина Леоніда Венгерова, на жаль, не досліджена, немає навіть повного переліку його публікацій. Звичайно, творчою вершиною вченого стали два посібники із зарубіжної літератури, які вийшли в 1971 і в 1974 роках загальним тиражем 24 тисячі 500 екземплярів: Венгеров Л.М. Зарубіжна література. 1871 – 1970. Загальні питання. – К.: Вища школа, 1971; Венгеров Л.М. Зарубіжна література. 1871 – 1973. Огляди і портрети. – К.: Вища школа, 1974.

Ці книги принесли Л.Венгерову всеукраїнську наукову славу. Але в доробку Леоніда Марковича були й інші надзвичайно цікаві праці, які збагатили вітчизняне літературознавство і етнографію.

Професор Л.Венгеров, наприклад, першим відкрив для України яскраву постать Тадея Розеславовича Рильського – батька Максима Рильського, блискучого етнографа, фольклориста і письменника. Поштовхом для дослідження стала побачена Л.Венгеровим невеличка замітка в журналі О.Герцена «Колокол» за 1861 рік, в якій розповідається про репресії, застосовані охоронним відділенням до братів Йосипа і Тадея Рильських за «братське ставлення до селян».

Вичерпна довідка професора Л.Венгерова про поліцейське переслідування родини Рильських до сьогоднішнього дня зберігається серед найважливіших матеріалів музею М.Рильського в Києві. В 1962 році в «Наукових записках ЖДП» вчений опублікував ще одне глибоке і цікаве наукове дослідження про членів цієї надзвичайно талановитої сім'ї. Стаття називалась «Нові матеріали до біографії Максима Рильського».

Л.Венгеров вільно володів шістьма мовами, про нього навіть говорили, що професор закінчив Сорбонну, але офіційні документи цього факту не підтверджують. Відомо точно, що народився він 20 квітня 1901 в місті Києві в родині купця 2-ї гільдії. Батьки працювали в торгівельному товаристві «Якорь». Закінчив 17 Київську гімназію і в 1918 році вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. В 1921 році цей навчальний заклад було реорганізовано в Вищий інститут народної освіти. У 1923 році – через рік після закінчення інституту – одружився. Дружина Лідія Олександрівна померла на початку 70-х років. В 1924 році у Венгерових народився син Микола. У цьому ж році Леонід Маркович був умовно засуджений в справі контрреволюційної організації «Центр дійвий» (контрреволюційна діяльність «Центру», за свідченням самого Л.Венгерова, полягала в організації літературного журналу, до видання якого планувалось залучити кількох молодих людей, невдоволених перетворенням класичних вищих навчальних закладів у педагогічні).

Працював у видавництві «Книгоспілка» (1924 – 1930); в Київському експлуатаційному технікумі, в школах № 27 та № 17, в тресті «Укрполіграф» Наркомату просвіти (1937 – 1938); викладав в Інституті керівних працівників Наркомторгу (1938 – 1940) та в Академії радянської торгівлі (1940 – 1941). Підготував до захисту кандидатську дисертацію «Чернышевский-беллетрист», але під час

війни всі екземпляри цього дослідження були втрачені.

Через два тижні після початку Великої Вітчизняної війни був мобілізований в діючу армію в якості начальника стройової частини штабу полку. В боях під Вінницею потрапив в полон. З полону втік, працював у підпіллі, воював в партизанському загоні імені Леніна на території Вінничини. За мужність і героїзм, проявлені в боях з фашизмом, нагороджений орденом Червоної Зірки, медаллю «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг.». Після визволення Поділля викладав літературу у Вінницькому педагогічному інституті (1944 – 1948). Звільнений з посади викладача за «ідеологічні помилки». Ось що з цього приводу писав професор в автобіографії: «Допустил перед учителями області ошибку в трактовке символизма, был подвергнут резкой, но справедливой критике и был освобожден от работы в Винницком пединституте».

З 1946 по 1948 рік працював в Комітеті у справах культосвітніх закладів. В 1947 році захистив кандидатську дисертацію «Повість М.Горького «Трое». До речі, вчену раду очолював академік О.І. Білецький, на захисті були присутні такі відомі вчені, як М.К. Гудзій, І.І. Стебун та інші.

З 1948 по 1950 рік працював в Інституті літератури АН УРСР та в Гомельському пединституті імені В.П. Чкалова (1950 – 1953).

З 1953 по 1975 рік викладав на кафедрах української та російської і зарубіжної літератури Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка. 26 травня 1961 року в Києві блискуче захистив докторську дисертацію «Творчість Ванди Василевської», але тільки 12 листопада 1966 року Вища атестаційна комісія у Москві затвердила наукову ступінь доктора філологічних наук. Відмінник народної освіти УРСР, в 1971 році за сумлінну працю, плідну наукову роботу і в зв'язку з 70-літтям з дня народження був нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради УРСР.

Членом КППС ніколи не був.

Біографія, як бачимо, не проста, в ній було і притягнення до суду, і ідеологічні помилки. У професора мав би бути вироблений стійкий імунітет до кризових ситуацій. Що ж сталося в долі Леоніда Венгерова взимку 1975 року?

Беру на себе сміливість розповісти про події, свідками яких судилось стати мені і моїм однокурсникам. Але спочатку хочу

підкреслити: на той час професору Л.Венгерову минуло сімдесят три роки...

Вузол зав'язався навколо студента, якого ми умовно назвемо Василь К. Василь поступив в інститут після служби в армії і після закінчення підготовчого відділення. На той час Житомирський педінститут власного відділення довузівської підготовки не мав, воно було відкрите при Рівненському педінституті.

Навчався Василь не найкраще, але й не найгірше. На другому курсі він одружився і за жорсткими тогочасними законами змушений був перебратися з гуртожитку на приватну квартиру (одружених студентів у гуртожиток не поселяли). За чутками, його на квартиру взяв професор Венгеров. До нині ніхто не знає, правда це, чи ні, але на заняттях із зарубіжної літератури посередній студент Василь К. відповідав так, що книжкогризи-відмінники стали йому заздрити. На консультації перед екзаменом ми стали свідками неприємної сцени: блідий, з палаючими очима Василь запитав Л.Венгерова, як той ставиться до своєї... коханки... Л.Венгеров був вражений не менше нас. Він теж запитав, як Василь себе почуває? Той зникнув, вибачився, сказав, що сам не знає, що на нього нашло...

Наступного дня на екзамені Василь К. отримав п'ятірку, а в партійне бюро інституту надійшов лист, у якому батьки Василя звинувачували професора в тому, що він нав'язує студенту інтимні стосунки.

Ректор і парторг інституту викликали Л.Венгерова на розмову і показали йому листа:

– Якщо це правда, ви не можете більше працювати в інституті, якщо брехня, потрібно знайти спосіб виправдатись...

– Ерунда какая-то, – сказав Л.Венгеров і вийшов з кабінету.

Наступного дня він приніс заяву про звільнення з роботи. Цитую заяву без будь-яких змін: «Ректору Житомирского Пед. Института Л.М. Венгерова Заявление. Прошу освободить меня от работы в Институте в связи с уходом на пенсию. 30 января 1975 г.».

Минув місяць, і на початку березня на дошці оголошень у вестибюлі інституту ми побачили повідомлення в траурній рамці: «Ректорат і місцевком інституту повідомляє, що на 74 році життя помер колишній професор кафедри російської та зарубіжної літератури, пенсіонер Леонід Маркович Венгеров, і висловлюють співчуття рідним і близьким покійного».

Ходили чутки, що Венгеров виїхав до Одеси і там покінчив життя самогубством. Одні говорили, що він втопився, інші, що застрелився, треті заявляли, що отруївся, четверті, що повісився на пляжному грибку...

На два мої запити до Одеського ЗАГСу відповіді не надійшло. І лише тоді, коли до справи взявся Володимир Білобровець, якому вдалося долучити до розслідування високе начальство, із Приморського районного ЗАГСу міста Одеси, прийшло повідомлення про те, що 28 лютого 1975 року Венгеров Леонід Маркович пішов із життя «через самоповішення»... (запис акту про смерть № 1807, реєстрація смерті – 1 відділ реєстрації актів цивільного стану Приморського районного управління юстиції м. Одеси).

Що саме призвело до самогубства, достеменно нікому не відомо. Передсмертної записки Л.Венгеров не залишив. Мабуть, є лише дві вірогідні причини: сором за себе або сором за нас...

Розпитуючи колишніх колег про професора Л.Венгерова, я почув запитання: «Навіщо це вам? Венгеров уже давно в минулому»...

Так. Але...

Його книги ще стоять на полицях наших бібліотек ...

Його учні, готуючись до уроків, ще й досі гортають пожовклі сторінки конспектів його лекцій...

Його фотографії надійно березуть випускні студентські альбоми...

Минуле дано людині не лише для спогадів.

Світло, що горить попереду, іноді сліпить нам очі, а світло, яке сяє за спиною, часто освітлює нам дорогу вперед...

СПИСОК

публікацій доктора філологічних наук, професора
Леоніда Марковича ВЕНГЕРОВА

1. Т.Г. Шевченко в іноземній літературі і критиці // Советская Украина, 1938, 3 октября.
2. Робота бібліотеки з атеїстичними творами Шевченка // Радянська бібліотека, 1938, № 2.
3. Великий український поет // Радянська бібліотека, 1938, № 3.
4. Маяковський – атеїст // Радянська бібліотека, 1938, № 4.

5. «Війна з саламандрами», роман К. Чапека (рецензія) // Літературна газета, 1938, 6 червня.
6. Творчість Т.Г. Шевченка // Соціалістична культура, 1938, № 11.
7. Іспанська антифашистська література // Радянська бібліотека, 1938, № 12.
8. Художественная література в допомогу ізучаючим історію партії (13 статей) // Соціалістична культура, 1939 – 1940.
9. Образ жінки в произведениях Т.Г. Шевченка // Советская Украина, 1939, 6 января.
10. Т.Г. Шевченко – великий патріот українського народу // Радянська бібліотека, 1939, № 2.
11. «Земля в ярмі». Роман Василевської. Рецензія // Сталинское плем'я, 1939, 9 октября.
12. Маяковский – новатор // Сталинское плем'я, 1940, 14 апреля.
13. Художня література звинувачує. Рецензія на книгу М. Живова «Польська література про селянство в панській Польщі» // Молодий більшовик, 1940, № 5.
14. Беллетристические произведения Н. Чернышевского // Молодий більшовик, 1940, № 5.
15. Сатира Міцкевича // Советская Украина, 1940, 7 октября.
16. «Пламя на болотах». Роман Василевской. Рецензия // Советская Украина, 1940, 20 сентября.
17. Адам Міцкевич // Молодий більшовик, 1940, № 11.
18. Социальные идеалы Мицкевича // Советская Украина, 1940, 26 ноября.
19. Молодежь Запада в художественной литературе // Молодий більшовик, 1941, № 4.
20. «Устим Кармелюк». Роман Кучера. Рецензія. // Комуніст, 1944, лютий.
21. Пісні гніву і боротьби. Партизанський фольклор // Советская Украина, 1944, 4 ноября.
22. Фольклор Вітчизняної війни // Вінницька правда, 1945, 2 лютого.
23. В боротьбі проти реакційного мистецтва // Літературна газета, 1947, 16 січня.
24. Ленінський принцип партійності літератури // Літературна газета, 1947, 30 січня.
25. Новий історичний роман. Рецензія на роман М. Строкового «Місто на рубежі». // Вітчизна, 1947, №10.

26. Порочная пьеса. Рецензия на «Ласточку» Л.Смелянского // Київська правда, 18 лютого.
27. Література в боротьбі проти низкопоклонства перед буржуазним Заходом // Київська правда, 1948, 3 березня.
28. Великий революціонер-демократ (до століття з дня смерті В.Г. Белінського) // Радянська Україна, 2 червня.
29. Колгоспний репертуар самодіяльного театру // Київська правда, 1948, 20 червня.
30. «Пути рассвета». Рецензия на сб. стихов М.Стельмаха // Молодь України, 1948, 29 липня.
31. В наступі. Про наступальний характер радянської літератури // Літературна газета, 1948, 21 жовтня.
32. Письменник життєвої правди. В.Василевська // Радянська Україна, 1948, 28 листопада.
33. Пушкін і Україна // Радянське літературознавство, 1949, № 11.
34. За створення літературознавчих монографій // Радянське літературознавство, 1949, № 12.
35. Творчий шлях В.Василевської // Вчені записки інституту української літератури АН УРСР, 1950, № 13.
36. Три однотомника українських класиків // Советская книга, 1950, № 3.
37. «Реки горят». Рецензия на роман В.Василевской // Література і мистецтво, 1951, 13 жовтня.
38. Роман о народном вожде. Рецензия на роман С.Злобина «Степан Разин» // Гомельская правда, 1952, 10 жовтня.
39. Ванда Василевська і література народно-демократичної Польщі // Матеріали ювілейної сесії Житомирського державного пединституту, Житомир, 1954.
40. Ванда Василевская. Критико-биографический очерк. – М.: Гослитиздат, 1955. – 131 с.
41. Ванда Василевская и литература народно-демократической Польши // Ученые записки Житомирского пединститута, 1955, т. II.
42. Контрольные работы по русской литературе XIX и начала XX века для студентов-заочников пединститутов. – К.: Радянська школа, 1955. – 57 с.
43. Контрольные работы по русской литературе XIX и начала XX века для студентов-заочников пединститутов. – К.: Радянська школа, 1956. – 39 с.

44. Іван Франко – критик польської літератури // Жиче літерацьке, 1956, № 41 (польською мовою).
45. Из студий Івана Франко по польской літературе // Ученые записки Житомирского пединститута, 1956, т. IV.
46. До питання про перебування Владислава Міцкевича в Україні в 1860 році // Квартальник Інституту Польсько-радецького, 1956, № 1.
47. Контрольные работы по русской літературе XIX и начала XX века для студентов-заочников пединститутов. – К.: Радянська школа, 1957. – 46 с.
48. На пути к социалистическому реализму // Ученые записки Житомирського пединститута, 1957, т. V.
49. О народности и национальной форме творчества В. Василевской // Ученые записки Житомирского пединститута, 1958, т. VIII.
50. Жеромский-зудожник // Сборник трудов по литературоведению. – К.: Издание управления подготовки учителей Министерства просвещения УССР, 1958, т. II.
51. Темарий спецсеминара по русской літературе XIX – XX веков. Пособие для студентов пединститутоа. – К.: Радянська школа, 1959. – 56 с.
52. «Заговор равнодушных» Бруно Ясенского // Ученые записки Житомирского пединститута, 1959, т. XII.
53. К истории написания труда В.И. Ленина «Лев Толстой как зеркало русской революции» // Труды научно-отчетной сессии Житомирского пединститута, 1960.
54. Стилїстика В.Василевской // Труды научно-отчетной сессии Житомирского пединститута, 1960.
55. Програма по зарубежной літературе XIX века (у співавторстві з Ривкісом Я.Ф.). – К.: Радянська школа, 1961. – 43 с.
56. Творчество В.Василевской. Автореферат диссертации на соискание степени доктора филологических наук. – Житомир, 1961. – 32 с.
57. Общественно-литературные источники творчества В. Василевской // Ученые записки Житомирського пединститута, 1961, т. ХНІ.
58. Тарас Шевченко и М.Михайлов-поет // Шевченковский сборник Житомирського пединститута, 1961.

59. К вопросу о трех штилях Ломоносова // Труды научно-отчетной сессии Житомирского пединститута, 1961.
60. Послесловие к трилогии В. Василевской «Песнь над водами». – М.: Гослитиздат, 1961.
61. О ломоносовской теории трех штилей // Ученые записки Житомирского пединститута, 1962, т. XVIII.
62. Новые материалы к биографии Максима Рыльского // Ученые записки Житомирского пединститута, 1962, т. XX.
63. «Камінний господар» Лесі Українки // Ученые записки Житомирского пединститута, 1962, т. XXI.
64. Поезия Юлиана Тувима. Рецензия на монографию Ю. Булаховскої // Радянське літературознавство, 1962, № 6.
65. Слово о «Якубе Шеде» Бруно Ясенского // Мовознавство і літературознавство. Збірник вибраних праць педінститутів. – К., 1964.
66. Контрольные работы по зарубежной литературе для студентов-заочников пединститутов. – К.: Радянська школа, 1966. – 42 с.
67. Вступна стаття до зібрання творів В.Василевської: В 8 т. – К.: Дніпро, 1966.
68. Примітки до Т. 1 зібрання творів В.Василевської: В 8 т. – К.: Дніпро, 1966.
69. Из наблюдения над поэтикой пейзажа Ванды Василевской // Міжслов'янські літературні взаємини. – К.: Видавництво АН УРСР, 1968.
70. Контрольные работы по зарубежной литературе для студентов-заочников пединститутов. – К.: Радянська школа, 1968. – 44 с.
71. Зарубіжна література (1871 – 1970). Загальні питання. – К.: Вища школа, 1971. – 298 с.
72. Зарубіжна література (1871 – 1973). Огляди і портрети. – К.: Вища школа, 1974. – 392 с.

СПИСОК

рукописних праць доктора філологічних наук, професора
Леоніда Марковича ВЕНГЕРОВА,
 що зберігаються на кафедрі зарубіжної літератури ЖДУ ім. І.Франка

1. Направления и проблематика литературы.
2. Философские и эстетические концепции.
3. Доба і література.
4. Эпоха и литература.
5. Романтизм.
6. Реализм и романтизм.

7. Критический реализм.
8. Социалистический реализм.
9. Литературоведческая Лениниана. История изучения.
10. Натурализм. Генезис.
11. Натурализм.
12. Модернизм.
13. Новейшая зарубежная литература. Общие вопросы.
14. Бруно Ясенский.
15. Творчество Голсуорси.

ПУБЛІКАЦІЇ

про життя та науково-педагогічну творчість
доктора філологічних наук, професора
Леоніда Марковича ВЕНГЕРОВА

1. Архів ЖДУ ім. І. Франка. Особова справа Л. М. Венгерова. Справа № 13.
2. Олійниченко Я. Щоб палали світильники // Радянська Житомирщина. – 1968. – 30 квітня.
3. Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1971. – № 24. – С. 268. (Про нагородження Венгерова Л.М. Почесної грамотою ВР УРСР).
4. Єленіна Е.Г. Спогад про незабутніх... // Бердичівська земля в контексті історії України. Наук. зб. «Велика Волинь». – Т. 19. – Житомир: М.А.К., 1999. – С. 30 – 32.
5. Євченко Н.В. Венгеров Леонід Маркович (1901 – 1975) // Відомі педагоги Житомирщини. Нариси про знаних діячів освітянської ниви. – Житомир: Полісся, 2003. – С. 69 – 70.
6. Хоменко Б.В. Венгеров Леонід Маркович // Енциклопедія сучасної України. – Т. 4 (В. – Вог). – К., 2005. – С. 235.

Володимир ШИНКАРУК